

УДК 341.7

Р. А. Сербин
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
Національної академії внутрішніх справ

ФЕНОМЕН ПОНЯТЬ «ЗАСНОВНИКИ» ТА «УЧАСНИКИ» БЛАГОДІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Метою статті є ґрунтовне дослідження феномену понять «засновники» та «учасники» благодійних організацій.

Дану проблематику досліджували такі науковці, як: В.Б. Авер'янов, С.С. Алексеєв, Д.А. Александров, Р.Г. Апресян, Д.М. Бахрах, Ю.П. Битяк, І.Л. Бородін, О.В. Безпалько, Є.В. Донін, О.М. Донік, Р.А. Калюжний, Т.О. Коломоець, В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, В.І. Курило, Д.М. Лук'янець, С.В. Матяж, Р.С. Мельник, С.А. Ошеров, С.В. Тихомиров, Б.Г. Тукумцев, Л.А. Сенєка, О.О. Стрельнікова, О.Г. Стрельченко, В.К. Шкарупа, Б.Ю. Шапиро та Є.Б. Царапкіна тощо. Все ж таки ця тема настільки актуальна, що спонукає до подальшого її дослідження.

Загострення соціальних проблем у світі є підґрунтям усвідомлення своїх потреб окремими групами населення, поштовхом для кристалізації запитів на соціальні послуги. Задоволення таких потреб стало можливим через розповсюдження соціальної благодійності, яку на добровільних засадах надають доброчинні фонди, неурядові організації, приватні особи.

Водночас украї негативно на рівень, ефективність і результативність благодійності впливають недосконалість відповідної державної політики, насамперед, через не пріоритетність досліджуваної сфери для суб'єктів формування цієї політики, недоліки та суперечності в нормах і положеннях національного законодавства, яким регламентується здійснення благодійності, складність порядків застосування засобів адміністрування відповідних правовідносин, відсутність дієвих механізмів координування, контролю та моніторингу за благодійництвом і взаємодії його суб'єктів під час формування, прийняття та реалізації законодавчих, фінансових і політичних рішень, що мають або можуть мати вплив на здійснення благодійності, а також недостатня дослідженість як із наукової, так і з практичної позицій, кращого міжнародного досвіду зі здійснення благодійної діяльності та ймовірних перспектив його використання.

Крім того, серед негативних чинників розвитку благодійництва можна виокремити відсутність політичної волі та політичного інтересу до проблематики благодійництва, заполітизованість діяльності благодійних організацій, штучне обмеження сфер та форм здійснення благодійної діяльності, неналежний рівень поінформованості благодійни-

ків, бенефіціарів та інших суб'єктів за тематикою благодійництва, подекуди шахрайське нецільове освоєння благодійної допомоги, недовіра суспільства до благодійників, а благодійників – до державних інституцій та бенефіціарів, фінансово-економічна криза в Україні тощо.

За таких умов виникає потреба в комплексному дослідженні феномену понять «засновники» та «учасники» благодійних організацій.

Передумовою створення будь-якої благодійної організації є рішення її засновників про утворення такої організації, а функціонування – діяльність її учасників.

У цьому контексті варто зазначити, що на сьогодні і в законодавстві, і в науковій літературі відсутнє визначення поняття «засновник благодійної організації» та «учасник благодійної організації». Недостатньо дослідженим і адміністративістами, і представниками інших галузей права є також зміст понять «засновник юридичної особи» та «учасник юридичної особи». У зв'язку з цим нижче пропонуємо дослідити природу категорій «засновник юридичної особи» та «учасник юридичної особи», й виокремити та проаналізувати їх особливості в контексті діяльності благодійних організацій.

Передусім необхідно визначитися з визначеннями цих понять. При цьому йтися має про засновників та учасників юридичних осіб приватного права, різновидом яких є благодійні організації.

Оскільки, як зазначено вище, у наукових колах ці поняття не знайшли значної зацікавленості, то й обсяг відповідних визначень для їх розгляду та аналізу є вкрай вузьким.

Так, поняття «засновник юридичної особи» (від англ. – founder of juridical person) із наукової точки зору означає:

– особа (громадянин чи юридична особа), яка одноособово прийняла рішення про створення організації шляхом її заснування (у випадках, коли в юридичної особи один засновник) або особа, яка повноправно брала участь у прийнятті такого рішення (у випадку, коли в юридичної особи два і більше засновників) і затвердила або підписала установчі документи (установчий документ) відповідної юридичної особи [1].

Автор процитованого визначення зупиняється на таких ознаках засновника юридичної особи, як статус (фізична чи юридична особа) та двох функ-

ціональних характеристиках, а саме: прийняття рішення щодо створення юридичної особи і підписання її установчих документів. Вважаємо цю дефініцію вкрай обмеженою і такою, що не забезпечує розуміння досліджуваної категорії;

– засновники, організатори юридичної особи, які беруть участь у створенні майна юридичної особи і прийняли на себе обов'язки відповідно до установчих документів.

Усупереч тому, що матеріальна сторона функціонування юридичної особи є однією з визначальних, акцентування уваги в дефініції виключно на питанні створення майна юридичної особи, на нашу думку, суттєво звужує зміст досліджуваного поняття. Водночас у процитованому визначенні з'являється нова ознака засновника, яка полягає в тому, що він приймає на себе обов'язки, які визначаються в установчих документах.

І знову ж таки, спостерігається звуження змісту визначення до установчих документів у той час, коли першоосновою будь-якого правового статусу є нормативно-правовий акт. Отже, вважаємо, що автору необхідно було говорити про набуття засновником обов'язків відповідно до законодавства та установчих документів.

Стосовно законодавчої регламентації статусу засновника юридичної особи слід зазначити, що основним нормативно-правовим актом із цього питання є ЦК. Проте й у ньому відсутнє чітке визначення поняття «засновник юридичної особи». При цьому, виходячи зі змісту норм цього законодавчого акту:

– засновником юридичної особи має право бути фізична особа у віці від 14 (неповнолітня особа), якщо це не заборонено законом або установчими документами юридичної особи;

– засновник створює шляхом об'єднання (виділення) свого майна такий вид юридичної особи, як установа, і не бере участі в управлінні нею;

– засновник розробляє установчі документи.

Отже, законодавець лише встановив вимоги й обмеження щодо особи, яка може бути засновником юридичної особи загалом та благодійної організації зокрема, а також визначив деякі функціональні особливості діяльності засновників.

Враховуючи зазначене, вважаємо за необхідне запропонувати в рамках розгляду визначеної проблематики авторську дефініцію поняття «засновник юридичної особи». Попередньо виокремимо найбільш суттєві ознаки досліджуваної категорії, а саме:

– це фізична особа віком від 14 років, якщо це не заборонено законом або установчим документом, чи юридична особа приватного права. Водночас юридичною особою приватного права є юридична особа, основною метою якої є реалізація приватних інтересів окремих осіб і діє на засадах саморегулювання, а її правовий статус регулюють-

ся правовими нормами, які мають загальнодозвільний характер [2, с. 16].

Для прикладу, статутом благодійного фонду «Мистецький Арсенал» визначено, що засновниками можуть бути громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства, які досягли 18 років, а також юридичні особи незалежно від форм власності, які визнають програмні принципи та статут фонду, сплачують вступні та членські внески, виконують рішення органів управління фонду, беруть участь у його діяльності та сприяють досягненню ним цілей, визначених цим статутом. Не можуть бути засновниками фонду органи державної влади та органи місцевого самоврядування, а також державні і комунальні підприємства, установи, організації України, що фінансуються з бюджету [3];

– рішення про створення юридичної особи може прийматися як одним, так і декількома засновниками. При цьому для різних юридичних осіб комбінація засновників за їх природою визначається законодавством та може бути п'яти видів: 1) один засновник – фізична особа; 2) один засновник – юридична особа; 3) декілька засновників – фізичних осіб; 4) декілька засновників – юридичних осіб; 5) декілька засновників із числа фізичних та юридичних осіб;

– засновник затверджує або підписує установчий документ.

Установчим документом благодійної організації залежно від її виду може бути статут (коли йдеться про благодійне товариство та благодійний фонд) або установчий акт (коли йдеться про благодійну установу), які є зводами положень та правил, що визначають правове становище, структуру, діяльність, права та обов'язки юридичної особи, затвердженими і зареєстрованими в установленому законом порядку.

Відповідно до статті 14 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» установчі документи благодійної організації повинні містити інформацію про: найменування благодійної організації; цілі та сфери благодійної діяльності; органи управління благодійної організації, у тому числі їх склад, компетенцію, порядок діяльності та прийняття ними рішень; порядок призначення, обрання або затвердження членів органів управління благодійної організації, крім вищого органу управління благодійного товариства та благодійного фонду, їх заміщення, зупинення їх повноважень; порядок внесення змін до установчих документів благодійної організації; джерела активів (доходів), порядок контролю і звітності благодійної організації; підстави та порядок припинення благодійної організації, у тому числі порядок розподілу активів. Установчі документи благодійної організації можуть визначати особливості діяльності та припинення такої орга-

нізації і не повинні суперечити законам України. Статут благодійного товариства та благодійного фонду має містити також умови та порядок прийняття до складу учасників благодійного товариства чи благодійного фонду, права та обов'язки учасників, а також умови та порядок їх виключення зі складу учасників благодійного товариства чи благодійного фонду;

– засновник виконує обов'язки відповідно до вимог законодавства та положень установчого документа;

– засновник може довірити виконання своїх повноважень іншій особі, яка в законодавстві фігурує як уповноважена засновником особа.

Що стосується поняття «учасника юридичної особи» (англ. *participant of juridical person*), то за Великим юридичним словником він є будь-яким засновником юридичної особи, а також тією особою, яка має відносно цієї організації зобов'язальні права (у цивільних товариствах та спільнотах, у виробничих і споживчих кооперативах) [4].

Зі змісту цього визначення вбачаємо, що автор відносить до числа учасників юридичної особи її засновників.

Крім того, ці два поняття ототожнюються й синонімізуються також і на законодавчому рівні. Для прикладу, ЦК: статті 32 (крім правочинів, передбачених статтею 31 цього кодексу, фізична особа у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років (неповнолітня особа) має право бути учасником (засновником) юридичних осіб, якщо це не заборонено законом або установчими документами юридичної особи), 87 (для створення юридичної особи її учасники (засновники) розробляють установчі документи...), 96 (учасник (засновник) юридичної особи не відповідає за зобов'язаннями юридичної особи, а юридична особа не відповідає за зобов'язаннями її учасника (засновника)...).

Водночас законодавцем досліджувані категорії також і розмежовуються. Наприклад, стаття 12 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» називається «Засновники та учасники благодійних організацій», стаття 829 ЦК передбачає, що юридична особа, яка здійснює підприємницьку діяльність, не може передавати речі у безоплатне користування особі, яка є її засновником, учасником, керівником, членом її органу управління або контролю.

У цьому контексті виникає питання щодо співвідношення понять «засновник юридичної особи» та «учасник юридичної особи», із чим і спробуємо розібратися.

З'ясування цього питання шляхом аналізу національного законодавства є неможливим через наявність у ньому безлічі суперечливих норм та положень. Водночас таку змогу нам дає теоретичний матеріал.

Так, із позиції теорії, слово «засновник» похідне від «заснувати», а «учасник» – від «брати участь».

Відповідно до Тлумачного словника Ушакова, заснувати означає організувати, створити, установити, а брати участь – спільно діяти, бути співробітником у чому-небудь, діяти в якійсь спільній справі.

Отже, кінцевим результатом діяльності засновника є створення юридичної особи, а змістом діяльності учасника є забезпечення її діяльності.

Фізична та юридична особа може стати засновником юридичної особи із часу прийняття рішення про її створення та початку роботи над установчими документами юридичної особи. Іншими словами, засновник лише засновує юридичну особу з нуля. Статус засновника зберігається назавжди.

При цьому за певних обставин засновник зі створенням юридичної особи може набути щодо цієї юридичної особи статус її учасника чи інший передбачений законодавством правовий статус (за умови відповідності вимогам до відповідного суб'єкта). Проте в разі виникнення до нього питань як до засновника, набуття ним статусу учасника чи будь-якого іншого статусу не звільняє його від правових наслідків здійснення ним у минулому діяльності як засновником.

Правовий статус учасника юридичної особи триває з моменту її створення і припиняється або з дня виходу (добровільного чи примусового), або з дня внесення до Єдиного державного реєстру запису про припинення юридичної особи. Отже, набути статус учасника юридична чи фізична особа може в декількох випадках: 1) із моменту державної реєстрації юридичної особи; 2) із моменту вступу до юридичної особи на етапі здійснення нею діяльності. Крім того, учасники юридичної особи є змінними.

Підсумовуючи зазначене, погоджуємося з позицією М.О. Кричківської, зміст якої полягає у тому, що правовий статус засновників та учасників розбігається в часі, тому не можна ототожнювати або вживати ці поняття як синоніми в законодавстві [5]. Крім того, правові статуси цих суб'єктів різняться в частині прав, обов'язків та відповідальності.

У контексті викладеного, поділяємо думку й І.В. Краєвського [6, с. 206] стосовно необхідності вилучення поєднання в нормах закону термінів «засновник» та «учасник» у відносинах, де або засновник, або учасник не можуть брати участі, оскільки поняття учасника ... пов'язане винятково із створеною (зареєстрованою) юридичною особою, а до моменту державної реєстрації юридичні дії вчиняють лише засновники. Крім того, помилково згадувати про можливість прийняття рішення про припинення юридичної особи її засновниками.

Висновок, отже, засновником юридичної особи є фізична особа віком від 14 років (якщо це не заборонено законом або установчим документом) чи юридична особа приватного права, що приймає одноособово чи колегіально рішення про створення юридичної особи, затверджує або підписує установчий документ та виконує обов'язки відповідно до вимог законодавства і положень установчого документа. Водночас учасник юридичної особи – це фізична особа віком від 14 років (якщо це не заборонено законом або установчим документом) чи юридична особа приватного права, яка має права та виконує обов'язки, що випливають зі змісту діяльності юридичної особи, відповідно до вимог законодавства і положень установчого документа.

Анотація

Сербин Р. А. Феномен понять «засновники» та «учасники» благодійних організацій. – Стаття.

У статті досліджено поняття «засновники» та «учасники» благодійних організацій. Запропоновано в рамках розгляду визначеної проблематики авторські дефініції поняття «засновник юридичної особи» та «учасник юридичної особи».

Ключові слова: благодійна організація, благодійна діяльність, засновник юридичної особи, учасник юри-

дичної особи, феномен, поняття, засновники юридичної особи, організатори юридичної особи.

Аннотация

Сербин Р. А. Феномен понятий «основатели» и «участники» благотворительных организаций. – Статья.

В статье исследовано понятие «основатели» и «участники» благотворительных организаций. Предлагаются в рамках рассмотрения определенной проблематики авторские дефиниции понятия «учредитель юридического лица» и «участник юридического лица».

Ключевые слова: благотворительная организация, благотворительная деятельность, учредитель юридического лица, участник юридического лица, феномен, понятие, учредители юридического лица, организаторы юридического лица.

Summary

Serbyn R. A. Phenomenon concepts of «founders» and «participants» charities. – Article.

This article explores concept of «founders» and «participants» charities. It is proposed in consideration of certain issues, definition of concept of copyright «founder legal person» and «legal person party».

Key words: charity, philanthropy, founder of a legal person, member of legal entity, phenomenon, concept, founding a legal entity, organizers of a legal entity.